

ЃЎЗА ДЕФОЛЯЦИЯСИДАН КЕЙИН КЎСАКДА ТУРЛИ МУДДАТЛАРДА ПИШИБ ЕТИЛГАН ТОЛАЛАР СОНИНING ТАДҚИҚОТИ

С.У.Патхуллаев

А.Р.Панжиев

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

e-mail: azizpanjiyev.73@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15239815>

Аннотация: ушбу мақолада ғўзада илк очилган кўсаклар, кейин 3 кун, 6 кун, 9 кун ва 12 кун давомида пишиб етилган 1 кг атрофидаги кўсаклар териб олинди, қўл ёрдамида толаси чигитидан ажратилди ва пахта толасининг сифат кўрсаткичлари Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти “Материалшунослик ва стандартлаштириш” кафедраси лабораториясида аниқланди.

Калит сўзлари: шарсимон, тумшуқсиз, усти силлиқ, оч яшил рангда ёки антоциан доғли бўлиб, девори юпқа, етилганда бир оз очилади, чала очиқ ёки ёпиқ, пишганлик даражаси.

Ѓўзанинг халқ хўжалигидаги аҳамияти бениҳоядир. Чунки, ғўза ёки унинг маҳсулотидан тайёрланган буюмлар у ёки бу миқдорда ишлатилмайдиган хўжалик тармоғи бўлмаса керак. Ѓўза бошқа қишлоқ хўжалик экинларига нисбатан фарқ қилиб, бир йўла уч турдаги қимматли маҳсулот, яъни тўқимачилик маҳсулоти учун хом ашё - тола, озиқ-овқат учун мой, чорва озиқаси - кунжара ва шелуха беради. Ѓўза асосан тола олиш учун экилади. 1 тонна пахта хом ашёсидан ўртача 320 - 340 кг тола, 560- 580 кг чигит олинади. 340 кг толадан ўз навбатида 3500 - 4000 м 2 газмол, 580 кг чигитдан эса 112 кг мой, 10 кг совун, 270 кг кунжара, 170 кг шелуха ва 8 кг линт (момик) ишлаб чиқарилади.

Ѓўзалар уч типдаги шохланиш билан фарқланади. Чекланмаган типда шохлайдиган навларда қулай шароитда ҳосил шохлари қўлтиқ куртаклар ҳисобига ўсиб, янги бўғин оралиғи пайдо бўлади. Ҳосил шохлари бўғин оралиқларининг узунлиги ғўзанинг тури ва навига боғлиқ бўлади. Бўғин оралиқларнинг узунлиги 2-5 см бўлган ҳосил шохлари биринчи типга, 5-10 см бўлганлари иккинчи типга, 10-15 см бўлганлари учинчи типга, 15-20 см бўлганлари туртинчи типга мансуб бўлади.

Кўсак уруғланишининг 20-25-кунда энг катта ҳолатга етади, кейинги 40-45 кунда толаси билан чигити пишиб етилади. *G.hirsutum* L. турининг кўсаклари йирик, 4-5 чаноқли, кўпинча овал шаклида бўлиб, жуводизсимон тумшуқли, усти силлиқ, яшил рангда, баъзи шаклларида антоциан доғли бўлади. Битга кўсак пахтасининг вазни 1,5-2 г дан (асосан ёввойи ва ярим ёввойи шаклларда) 8-12 г гача ўзгариб туради.

Ѓўзадаги кўсаклар ичидаги толалар сони турлича бўлади. Баъзи бир кўсаклар уч, баъзи бир кўсаклар беш чаноқли бўлади. Шунинг учун ҳам толалар сони кенг ўзгарувчан бўлади. Ундан ташқари, чигит юзасидаги толалар сони турлича бўлади.

Ѓўзанинг маданий шаклларида чигит сиртидаги тола қоплами буфер вазифасини бажаради, яъни чигит экилганда уни ҳаддан ташқари намланишдан, тупроқда нам кўп бўлса, чириб нобуд бўлишдан сақлайди, намлик кам бўлса, уни етарли миқдорда сақлаб туради. Шу билан бирга баҳорги паст ҳароратдан ҳам ҳимоя қилади.

Толанинг сифатини белгиловчи асосий кўрсаткичлардан бири унинг етилганлигидир. Бунга кўра тола қутбланган ёруғлик майдонида турлича рангда кўринади. Рангларга кўра тола 4 типга булинади. Пишиб етилган тола тилларанг-сарик ва зарғалдоқ рангга эга. Бу биринчи гуруҳга мансуб бўлиб, унинг ҳамма толага нисбатан фоиздаги миқдори ғўза толасининг навини белгилайди. Етук толалар қанчалик кўп бўлса, ғўза толасининг сифати шунчалик юқори бўлади. Ҳар хил турларга мансуб ғўза намуналарининг толаси турлича шароитларда ўз сифат кўрсаткичларини ўзгартиради. Юқори агротехника фонида етиштирилган ўсимликларда 85-90 фоиз юқори сифатли тола бўлади.

Кўсакда пишиб етилганлик даражаси бўйича толалар сонини аниқлаш борасида тадқиқот ишлари олиб борилди. Унинг учун, турли муддатларда пишиб етилган кўсаклардан намуналар олиниб, толанинг пишиб етилганлиги даражаси бўйича толалар сони микроскоп ёрдамида 100 та тола кўриб чиқилди ва пишганлик даражаси бўйича гуруҳларга ажратилди.

Толаларнинг пишиб етилганлиги даражаси бўйича толалар сонини аниқлаш бўйича олинган синов натижалари 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Турли муддатларда пишиб етилган кўсакдаги толалар сонининг ўзгариши

т/р	Кўсакнинг очилиш муддати	Толанинг пишганлик даражаси бўйича сони		
		0-1,5	1,5-3,0	3,0-4,5
1.	Илк очилган кўсак	14	20	66
2.	3 кун очилиб турган кўсак	11	17	72
3.	6 кун очилиб турган кўсак	10	15	75
4.	9 кун очилиб турган кўсак	9	14	77
5.	12 кун очилиб турган кўсак	6	10	84

Далаларни теримга тайёрлаш ишлари дефолиациядан 10-12 кун ўтгач бошланади. Энг аввало, далага трактор тиркамаларини кириши учун шароит яратилади. Ҳар бир фермер хўжалигида терилган пахтани қуртиш учун текис майдонча тайёрланади. Пахтани қуритиш жараёнида у яшил барглари, чаноқлар ва бошқа ифлосликлардан тозаланади, намлиги меъёрига келтирилади. Тоза ва қуруқ хомашё юқори навларга қабул қилинади, фермернинг фойдаси ортади.

Тадқиқот натижаларини таҳлил этадиган бўлсак, толанинг пишганлик даражаси 0-1,5 бўлгандаги илк очилгандаги кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-2,5 бўлганда 30,0% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 78,8% га, 3 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 35,3% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 84,7% га, 6 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-2,5 бўлганда 33,3% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 86,7% га, 9 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 35,7% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 88,3% га, 12 кун очилиб турган кўсакдаги толанинг кўрсаткичларига нисбатан солиштирсак, толанинг пишганлик даражаси 1,5-

2,5 бўлганда 40,0% га, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 92,9% га ошганлиги аниқланди. Олиб борилган синов натижалари таҳлилидан кўриниб турибдики, далада кўсак қанчалик кўа очилиб турадиган бўлса, толалар яхши пишиб етилиши аниқланди.

Синов натижалари таҳлилидан кўриниб турибдики, кўсак қанчалик узоқ муддатда очилиб турса, толанинг пишганлик даражаси 1,5-3,0 бўлганда 30,0% дан 40,0% гача, толанинг пишганлик даражаси 3,0-4,5 бўлганда 78,8% дан 92,9% гача толалар сони кўпайганлиги аниқланди.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сулаймонов Б.А., Тиллаев Р.Ш., Абдуалимов Ш.Х. ва бошқа Фермер хўжаликларида пахтачиликни ривожлантиришнинг инновацион агротехнологиялари. Фермерлар учун ўқув қўлланма. Тошкент-2019. 3,75 б.т.
2. Сулаймонов Б., Болтаев Б., Тиллаев Р., Абдуалимов Ш. Кузги буғдой ва ғўза етиштириш асослари. Ўқув қўлланма. “Наврўз”, Тошкент-2017. 7,75 б.т.
3. Тешаев Ш.Ж., Сулаймонов Б.А. Пахтачилик маълумотномаси. “Фан ва технология” нашриёти, Тошкент-2016. 540 б.
4. Қишлоқ хўжалигида эркин бозор муносабатларини янада ривожлантириш чоратадбирлари белгилаб олинди. <https://president.uz/uz/lists/view/6921>.
5. М. Йигиталиев, С. Муҳаммадхонов. Дала экинлари селекцияси ва уруғчилиги китоби, 220-230 б. Тошкент-1981.